

MILLIY XALQ O'YINLARINING AHAMIYATI HAMDA TURLARI HAQIDA TUSHUNCHALAR.

Ro'ziqulov R.R

Samarqand davlat chet tillar instituti assistent o'qituvchisi.

Isroilova M.B

Samarqand davlat chet tillar instituti assistent o'qituvchisi.

Abdurasulov. Sh.O

Samarqand davlat chet tillar instituti stajyor o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10557328>

Annotatsiya. Ushbu maqolada millatimizga xos milliy xalq o'yinlarimizning kundalik turmushdagi, ta'lim jarayonlaridagi, hamda respublikamiz hayotidagi ahamiyati va ularning tarixi, turlari haqida keng tushunchalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Xalq o'yinlar, yakka kurash, qadriyat, madaniyat, ommaviy sport, marosim o'yinlari, dorboz, ko'pkari, poyga, qiz quvmoq, moddiy vositalar.

CONCEPTS ABOUT THE SIGNIFICANCE AND TYPES OF NATIONAL FOLK GAMES.

Abstract. This article describes the significance of our national folk games in everyday life, educational processes, and the life of our republic, as well as their history and types.

Keywords: Folk games, individual wrestling, value, culture, mass sports, ritual games, goalie, kopkari, race, girl chasing, material means.

ПОНЯТИЯ О ЗНАЧЕНИИ И ВИДАХ НАЦИОНАЛЬНЫХ НАРОДНЫХ ИГР.

Аннотация. В данной статье описывается значение наших национальных народных игр в быту, образовательном процессе и жизни нашей республики, а также их история и виды.

Ключевые слова: Народные игры, индивидуальная борьба, ценность, культура, массовый спорт, ритуальные игры, вратарь, копкари, гонка, погоня за девушкой, материальные средства.

Salomatlikni ta'minlash va jismoniy barkamollikni yuksaltirishda milliy xalq o'yinlarining xususiyatlari, fazilatlar va tarbiyaviy mohiyatlari o'ziga yarasha o'rinlarga egadir. Yovuzlikka qarshi kurashish va o'z-o'zini himoya qila bilish maqsadida barcha fuharolar, ayniqsa o'quvchi va ishchi yoshlar jismonan baquvvat, himoya qilish mashqlarini to'la o'zlashtirishi, zarur bo'lganda raqiblarga hech qanday yo'l bermaslik imkoniyatlariga ega bo'lish lozim. Bunday faoliyatlarni o'zlashtirishda sharqona yakka kurashlar, milliy sport turlarimiz (kurash, turon, qo'l jangi va h.k.) muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shular qatorida milliy xalq o'yinlarini yaxshi bilish, ularni amaliy jihatdan mukammal egallash lozim bo'ladi.

Bunda ayniqsa otda yurish, ot ustida turli xil murakkab jangovar harakatlarni bajara olish, uzoq masofalarga, tog'larga yurishda turli to'siqlardan o'tish, tez oqar daryolardan kechib o'tish kabi hayotiy zarur bo'lgan amaliy faoliyatlarni yoshlarga doimiy ravishda o'rgatib borish davr talabi desa bo'ladi. Milliy qadriyatlar va xalqimizning ma'naviy-ma'rifiy madaniyatini qayta tiklash va ularni zamonaviy talablar bilan boyitish jarayonlarida milliy xalq o'yinlariga ham alohida e'tibor berib kelinmoqda. Ayniqsa "Navro'z", "Qurbon hayit", "Ramazon hayit", to'y

marosimlarini o'tkazishga keng o'rin berilishi va ularga kurash, dorboz, ko'pkari, poyga, qiz quvmoq, harakatli o'yinlarni ularda qo'llash yurtimiz istiqloli va aholining turmush farovonligidan dalolatdir. Shu bilan birga milliy o'yinlarini mazmuni va ijtimoiy-pedagogik mohiyatlarini ilmiy asosda ommalashtirish maqsadlariga qiziqishlar tobora kuchaymoqda.

Mustaqallik yillari davrida Respublikaning deyarli barcha gazetolari, jurnallari, teleradiolarda milliy xalq o'yinlari bilan bog'liq maqolalar, tadqiqot natijalari, turli xil fikr-mulohazalar keng yoritilib kelinmoqda. Bularda falsafa fanlari doktori U.Qoraboyev, san'atshunoslik fanlari nomzodi I.Abdurahmonov, jurnalistlar G'.Rahmon, H.Sattarov, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi yetakchi olimlar T.S.Usmonxo'jayev, A.Q.Atoev va juda ko'p mutaxassis hamda yosh ijodkorlar sermahsul ishlari bilan faol ishtirok etib kelmoqdalar. Pedagogika fanlari doktori professor T.S.Usmonxo'jayev raxbarligida nashrdan chiqarilgan "Ming bir o'yin" (1001 o'yin), "Harakatli o'yinlar" va "Kurash" dasrligi (A.Q.Atoev) va qator ilmiy-nazariy ommabop risolalar milliy xalq o'yinlarining mazmuni va tarbiyaviy jihatlarini o'z ichiga oladi. U.Qoraboyevning "O'zbek Xalq o'yinlari" kitobi qadimgi ajdodlardan meros bo'lib kelgan turli tuman o'yinlarni, ularni o'rganish va qo'llash yo'llariga bag'ishlanganligi bilan olqishga sazovordir. Aynan shu kitobda milliy o'yinlarining sohaviy turlari va ularning kelib chiqish jarayonlari haqida juda boyitilgan materiallar bayon etilgan. Undan ba'zi bir muhim tomonlarni quyidagicha keltirish mumkin bo'ladi, ya'ni:

1. Ildizi uzoq tarix bilan bog'liq ovchilikka doir o'yinlar. Buning negizida chorvachilik yuzaga kelganligini takidlash lozim bo'ladi.

2. Chorvachilik o'yinlari ot, ho'kiz, eshak, tuya, bug'u va boshqa hayvonlarning mehnatlaridan foydalanish jarayonida ularning harakatini taqlid qiladigan o'yinlarning yuzaga kelishi.

3. Dehqonchilik o'yinlari, odamlarning bahorda mehnat mavsumiga kirishi va kuzda hosil yig'ish kuniga bag'ishlangan marosim o'yinlari ijtimoiy mehnat sharoitidan kelib chiqqan.

4. Shuningdek xalq o'yinlari orasida boshqotirma (krassvord), so'z qo'shish, raqs o'yinlari ham mazmun va mohiyat jihatidan faol harakat o'yinlari tarkibidan joy olganligini e'tirof etish keraqdir. I.Abduraxmonovning "O'zbek Xalq o'yinlari" (U.Qoraboyev) kitobiga taqriz sifatida yondashib ("Sport" gazetasi, oktabr 2001 y.) tabiatdagi iqlimiy o'zgarishlar, yil fasllariga mos tabiiy-mavsumiy o'yinlarning vujudga kelishiga zamin yaratganligini ta'kidlaydi va ularni quydagi yo'nalishlarda ifodalab bergan, ya'ni:

1. Hududiy va turli joylarga mos o'yinlar ham alohida turkumini tashkil etadi. Muayyan joyga mos o'yinlar boshqa joyda noma'lum bo'lgan.

2. Turli yoshlarga mos o'yinlar. Har bir yoshga xos o'yinlar bor. Yoshlarga oid fe'l-atvor fazilatlar o'yin shakli va mazmunini belgilab bergan. Bola ulg'aygan sari uning o'yini ham jiddiylashib boraveradi.

3. Turli jinsdagilar o'yinlari. Hammabop o'yinlar bilan bir qatorda o'g'il bolalar va qizlar o'yinlari, keyinchalik esa erkak va ayollar o'yinlari ajralib chiqqan. Masalan, yosh qizlarga qo'ng'iroq o'yinga moyillik sezilsa, o'g'il bolalar esa urush qurollariga o'xshash o'yinchoqlar talab qilishgan.

4. Ma'lum mehnat faoliyati bilan bog'liq bo'lgan o'yinlar "Ov o'yini", "Kiyik ovi", "Podachi", "Xirmon-xirmon", "Kovushim", "Sartarosh", "Temirchi", hatto harbiylarning ham o'z ma'lumotlarga mos keladigan "Urush-urush", "Asr olish" kabi o'yinlari ijod etilgan.

5. Voqeband (teatrlashtirilgan, syujetli) o'yinlar tarixiy voqealarni hayotning ta'siri, qiziqarli daqiqalarini badiiy ijodiy ifodalaydi. Masalan, "Podsho-vazir", "Eski chopon" va h.k. Harakatli o'yinlar epchillik, chaqqonlik ko'pchilik musobakachi sifatida bir necha tomonlar o'rtasida o'ynalgan.

6. Turli vositali o'yinlar. Bu o'yinlarni ikkiga bo'lish mumkin: moddiy vositalar (ovunchoq,

qo'g'irchoq, o'yinchoq hamda tayoq, tosh, to'p, yong'oq va h.k.) yordamida amalga oshiriladigan o'yinlar; ikkinchisi esa ma'naviy o'yinlar, ya'ni badiiy ifodali vositalar (fikir, so'z, qo'shiq, raqs, teatr kabilar) yordamida bajariladigan o'yinlar.

7. Hayvonlar ishtirokidagi o'tadigan o'yinlar. Bu haqidagi o'yinlar keng qadimiy hisoblanadi. Qadimgi ajdodlarimiz avvaliga tabiatning o'zida hayvonlar jangini tomosha qilishgan. Keyinchalik hayvonlarni ushlab, ularni o'rganib maxsus o'yinlar uyushtirilgan. Natijada "Bedana urishtirish", "Xo'roz urushtirish", "Qo'chqor urishtirish", "Kuchuk urishtirish", "Kaklik urishtirish", "Itlar poygasi" kabilar paydo bo'lgan.

Ta'kidlash lozimki, milliy xalq o'yinlari asosida yurtimizda juda ko'p ommaviy va nufuzli tadbirlar amalga oshirilmogda. Bu o'rinda milliy xalq o'yinlari Respublika musobaqalari (1991-1994, Forish), Olimpiadalari (1994-1996, Forish), "Alpomish o'yinlari" Respublika festivallari (1998-Termiz, 2000-Farona), Ayollar yiliga bag'ishlab o'gkazitilgan xalq milliy o'yinlari "To'maris Respublika festivallari" (1999-Jizzax, 2001-Shahrisabz 2003-Namangan) va shu mavzular asosida o'tkazilgan Respublika ilmiy-nazariy va amaliy anjumanlari mohiyat jihatdan e'tiborga sazovordir. Milliy xalq o'yinlarini o'rganish va ularni yirik tadbir hamda anjuman sifatida o'tkazishda Respublika hukumatining qator qarorlari (1993,1996,1999,2000), ayniqsa "Alpomish dostonining yaratilishiga 1000 yil to'lishini nishonlash to'g'risqda"gi qarori (1998, fevral) muhim ahamiyat kasb etdi. Bunda Alpomish va Barchinoy ramziy timsolida ma'naviy va jismoniy kamolot tarbiyasini izchil o'rganish, ularni hayotda qo'llash hamda ommalashtirish masalalari dolzarb vazifalardan biri qilib qo'yildi.

E'tirof etish kerakki, milliy xalq o'yinlarining asoslari, ularning mohiyatlari faqat "Alpomish" dostonidagina emas, balki "To'maris afsonasi", "Qirqqiz", "Rustamxon", "Kuntug'mish", "Tohir va Zuhra", "Go'ro'g'li" turkumidagi o'nlab xalq og'zaki ijodi durdonalarida ham mazmun topgan. 2001-yilda "Avesto" kitobining vujudga kelishi tarixini keng nishonlash va uning 2700 yillik yubileyini o'tkazish (Xorazm, 3-noyabr 2001 y.) tantanalari atrofida qadimgi ajdodlarimiz qomusi sifatida bu kitobning mohiyatlari ochib berilmogda. Odob-ahloq madaniyati va yoshlarni barkamol qilib tarbiyalash masalalariga kitobda keng o'rin berilganligini alohida takidlanmogda. Shu jihatdan ham bu sohaga bag'ishlab qator kitoblar chop etildi. Ayniqsa "Avesto" kitobini borligicha nashr etilishi, undan ta'lim-tarbiya jarayonlari bilan tutash bo'lgan jismoniy tarbiya masalalari ham hali keng o'ranib chiqilishi mumkin bo'ladi. Faqat shuni aytish lozimki, ajdodlarimizning ijtimoiy turmush madaniyatida xalq o'yinlari keng qo'llanilganligi haqida juda ko'p ma'lumotlar bor. Ularni ilmiy-nazariy va pedagogik jihatdan tahlil qilish, zarur tomonlarini ommalashtirish va "Alpomish va Barchinoy" hamda "To'maris" o'yinlari festivallari tarkibiga kiritishni tezlashtirish ayni mudduo bo'lar edi.

Milliy xalq o'yinlari asosan kurash, ko'pkari, poyga, otdan ag'darish, otda nayza uloqtirish, qilichlashish, qiz quvmoq, chovgon, dorboz, tosh ko'tarish, bilak kuchini sinash, arqon tortishish va turli-tuman harakatli o'yinlardan iboratdir. Kurash milliy sport maqomiga ega bo'lib u jahon xalqlari sporti tarkibiga kiritildi. Dorboz mazmun va shakl jihatdan o'ziga xos murakkab va qiziqarli, jozibali o'yinlardir. Ularni o'rganish va tavsiflash alohida mavzu bo'lib, katta faoliyatlarni talab etadi.

Boshda ta'kidlanganidek, xalq milliy harakatli o'yinlarini to'plash, ularni ommalashtirishda taniqli olimlar T.S.Usmonxo'jayev, F.Xo'jayev, A.Sh.Qosimov, F.N.Nasriddinov, O.O.Po'latov kabilarning hissalarida juda kattadir. Shular asosida qator "Harakatli o'yinlar" kitoblari o'quvchi yoshlar va omma orasida keng qo'llanilib kelinayotganligi harakatli

o'yinlarning mohiyatlari qanchalik zarur va aziz ekanligining dalilidir. Bunday o'yinlardan saralanib olingan "Bo'ron", "Kuydi", "Mindi", "Soldi", "To'qqiz tosh" (qizlar o'yini) kabilar hozirgi kunda umum ta'lim maktab o'quvchilari, kasb-hunar kollejlari va oliy o'quv yurtlari talabalarining jismoniy tarbiya darslari, aholi istiqomat joylarida tashkil etilayotgan ommaviy sog'lomlashtirish tadbirlari va hatto "Alpomish o'yinlari Respublika Festivallari", "To'maris o'yinlari Respublika festivallari" shuningdek "Umid nihollari", "Barkamol avlod" sport o'yinlari, talabalarning "Universiada" musobaqalari dasturlariga kiritilganligi bir olam quvonch, desa bo'ladi. Eng muhimi shundaki, qishloq aholisining barcha tabaqalari to'ylar, an'anaviy bayramlar va turli marosimlarda kurash, ko'pkari, poyga kabi sportga xos turlar va "Kuloq cho'zma", "Piyoda poyga", "Piyoda ko'pkari", "Chillik", "Oqsuyak", "Podachi" kabi harakatli o'yinlarni qo'llashadi va miriqib tomosha qilishadi.

O'zbek xalq harakatli o'yinlarining mazmunlari va tarbiyaviy jihatlari hisobga olgan holda ularni quyidagi guruhlariga ajratiladi, ya'ni:

1. Jamoaviy (komandalar) o'yinlar.
2. Umumiy ishtirokchilar o'yini.
3. Yolg'iz (yakka) tartibdagi o'yinlar.
4. Juft bo'lib o'ynash va h.k.

Bunday harakatni tashkil qilish va o'tkazishda qatnashchilarning yoshi, jinsi va jismoniy jihatdan tayyorgariligida alohida e'tibor beriladi. Ayniqsa chaqqonlik, tezlik, kuchlilik, epchillik, chidamlilik kabi jismoniy sifatlarni talab etuvchi jihatlarda o'yinchilarni tanlash, guruhlariga ajralish muhim ahamiyatga egadir.

Shu bilan birgalikda o'yinlarning o'zaro hamkorlik, o'rtoqlik, do'stlik, jamoa (komanda) uchun jonbozlik ko'rsatish kabi his-tuyg'ular va insoniy fazilatlarini tarbiyalashdagi mohiyatlariga ham alohida e'tiborni qaratiladi. Bu o'rinda xalq milliy harakatli o'yinlarining mazmunlari haqida to'xtatilishni maqsad qilib qo'yilmadi. Chunki ular guruhlariga ajratilgan holda va jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining turlariga qarab tashkil qilinishi, turli xil an'anaviy bayramlarda o'tkaziladigan o'yinlar alohida ajratilib ko'rsatilgan.

Faqat mavjud bo'lgan qo'llanmalar, ilmiy to'plamlar va ba'zi jurnallarga murojaat qilish zarurdir.

O'zbek kurashi (Buxoro usuli), Belbog'li kurash (Farg'ona usuli), Turon, Qo'l jangi kabi milliy kurashlar, shuningdek dorboz, qo'l kuchini sinash, arqon tortishish kabi turlar sport darajasida qo'llanilib kelinmoqda va ular ham maxsus qo'llanmalarda o'z ifodalarini topgan. Ot o'yinlari haqida gazetalar, jurnallar va ilmiy to'plamlarda ba'zi bir maqolalar e'lon qilinsada aytarlik darajada ("Ko'pkari" ilmiy ommabop risolani hisobga olmagan holda) ularning tarbiyaviylik jihatlari hamda ularni sport darajasiga chiqarish masalalariga e'tibor maqsaddagidek emasligini ta'kidlash lozim.

REFERENCES

1. T.S.Usmonxodjayev, A.A.Pulatov, Sh.A.Pulatov "Milliy va harakatli o'yinlar" Toshkent "Iqtisod-Moliya"-2015;
2. Q.P.Arslonov "Milliy kurash turlari va uni o'qitish texnologiyalari" Toshkent "Turon Zamin Ziy"-2014;
3. T.S.Usmonxodjayev, F.Xo'jayev "1001 o'yin" Toshkent "Ibn Sino" nomidagi nashriyot 1990-yil.
4. Ilhomovna, M. S. (2022). SIGNIFICANCE AND ROLE OF PEDAGOGICAL CREATIVITY.
5. Ilhomovna, M. S. (2021, July). HEALTHY ENVIRONMENT-HEALTHY COMMUNITY. In Archive of Conferences (pp. 62-66).
6. Shahlo-Ilhomovna, M. (2021). On The Basis Of An Integrated Approach, Give Environmental

- Education To Primary School Students. The American Journal of Applied sciences, 3(06), 65-69.
7. Usmanovna, A. N. (2022). Parental Relationship in Child Raising Psychological Properties. Eurasian Scientific Herald, 14, 13-16.
 8. ALIMOVA, N. (2023). SOCIAL-PSYCHOLOGICAL COMPONENTS OF RESPONSIBILITY FOR CHILD EDUCATION. World Bulletin of Social Sciences, 29, 41-44.
 9. Alimova, N. U. (2023). PARENTAL RELATIONSHIP IN CHILD RAISING PSYCHOLOGICAL PROPERTIES. Educational Research in Universal Sciences, 2(17), 513-517.
 10. Ilhomovna, M. S. (2021). Eco-friendly environment-the foundation of a healthy generation. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(6), 892-895.